

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԼՂՀ «ԱԶԱՏԱԳՐՎԱԾ ՏԱՐԱԾՔՆԵՐԻ» ԵՎ «ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ» ՔՆՆՈՒՅԹԸ ԱՂՐԲԵԶԱՆԱ-ՂԱՐԱԲԱՂՅԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹՅԱՆ ԿԱՐԳԱՎՈՐՄԱՆ ԲԱՆԱԿՑԱՅԻՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ /1995թ./*

ՆԵՒԼԻ Բաղդասարյան

Բանալի բառեր՝ Լեռնային Ղարաբաղ, ԼՂՀ, ազատագրված տարածքներ, կարգավիճակ, Եռակողմ պայմանավորվածություններ, հակամարտող կողմ, Շուշի, Լաչինի միջանցք, ՀՀ, Ադրբեջան, ադրբեջանա-ղարաբաղյան հակամարտություն, բանակցային գործընթաց:

1992-1994 թթ. ԵԱՀԽ Մինսկի գործընթացին հաջորդեց նոր փուլ, 1995 թ. հունվարին ձևավորվեց ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահությունը, որը ներկայացնում էին Ռուսաստանը և Շվեդիան: 1995 թ. ապրիլին համանախագահության ինստիտուտում Շվեդիային փոխարինեց Ֆինլանդիան [1]: ԵԱՀԽ Բուդապեշտի գազաթնաժողովում 1994 թ. հաստատվել էր, որ հակամարտող կողմերի համար կարգավորման հիմնական հարցը ԼՂՀ կարգավիճակի խնդիրն էր: Ըստ էության՝ 1995 թ. գործընթացները տրամաբանական շարունակությունն էին ԵԱՀԽ Բուդապեշտի 1994 թ. դեկտեմբերի 5-6-ի գազաթնաժողովի, որի վերջնարդյունքը կարգավիճակի, խաղաղության պահպանման և մարդասիրական ուղղվածության հարցեր էին[2]: Այս հարցի կարգավորումից հետո ԵԱՀԿ ՄԽ համանախագահները պետք է ամրագրեին մյուս ածանցյալ խնդիրները [3]: Գազաթնաժողովում հղում էր արվում 1994 թ. մայիսի 12-ին Ռուսաստանի ջանքերի շնորհիվ հակամարտության կողմերի միջև կրակի դադարեցման պայմանավորվածությանը: Իրականում 1994 թ. Եռակողմ համաձայնագրից հետո ադրբեջանա-ղարաբաղյան հակամարտության կողմերը պետք է ձեռնպահ մնային ռազմական գործողություններից, բայց ադրբեջանական կողմն, այնուամենայնիվ, ռազմաճակատի հյուսիսային՝ Մարտակերտի և հարավ-արևելյան՝ Հադրութի ուղղություններով շարունակում էր խախտել հրադադարի պայմանավորվածությունը՝ մասնավորապես շարունակելով նաև սպառազինության կուտակումները[4]: Հրադադարի վերահսկման մեխանիզմների խախտումները ադրբեջանական կողմից առաջ էին բերել հայկական կողմի դժգոհությունը ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահությանն ուղղված 1995 թ. մարտի 3-ի և մարտի 14-ի գրեթե նույնաբովանդակ նամակներում, որտեղ մատնանշվել էր ադրբեջանական կողմի 1995 թ. հունվարի 21-ի, փետրվարի 11-ի և մարտի 3-ի ներթափանցումները[5]:

Հրադադարի մասին պայմանավորվածություններն ամրապնդելու և կարգավորման գործընթացը շարունակելու ուղղությամբ ԵԱՀԿ Մինսկի խումբը շարունակում էր աշխատանքը կողմերի հետ: Հատկանշական է, որ Բուդապեշտյան գազաթնաժողովում ամրագրվել էր հակամարտող կողմերի կարգավիճակը:

1995 թ. հունվարի 12-ին Վիեննայում սկսվել էր ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի 9 երկրների հերթական հանդիպումը առանց Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության, ՀՀ և Ադրբեջանի Հանրապետության ներկայացուցիչների[6]: Հատկանշական է, որ նման հանդիպումները նպատակ ունեին բանակցային տարածք /«negotiating space»/ ապահովելու,

* Հոդվածն ընդունվել է 12.02.19:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել խմբագրական խորհրդի անդամ պ.գ.թ., դոցենտ Վ. Պետրոսյանը:

չնայած հրադադարի պայմանավորվածությունը ձեռք էր բերվել , բայց դրանից բխող հարցերում կողմերի միջև տեսակետների խորը անհամադրություն կար:

ԵԱԿԿ Միմսկի կոնֆերանսի համանախագահության/ Միջնորդներ/ 1995 թ. փետրվարի 3-ին կողմերին ուղղված առաջարկում մասնավորապես ընդգծվում էր ստանձնել եռակողմ պարտավորություն կրակի ռեժիմի դադարեցման ամրապնդման հետ կապված:

Պարտավորությունների 10 կետերն ներկայացնում են զսպման մեխանիզմներ, որոնք ուղղված կլինեն հրադադարի ռեժիմի ամրապնդմանը, մասնավորապես կողմերի գործողությունների փոխադարձ զսպում և հակակշռում, վստահության մեխանիզմների ամրապնդում, կողմերի միջև անմիջական, դրան զուգահեռ նաև միջնորդավորված կապի առկայություն: Կողմերը պարտավորվում են ձեռնպահ մնալ հրապարակային հայտարարություններից, որոնք կարող են հանգեցնել կոնֆլիկտի լարվածության աճին:

Փետրվարի 4-ին ընդունվեցին պատասխան նամակները Հայաստանի պաշտպանության նախարար Ս. Սարգսյանից և Լեռնային Ղարաբաղի բանակի հրամանատար Ս. Բաբայանից, Ադրբեջանի պաշտպանության նախարար Մ. Մամեդովից, որտեղ հաստատվում էր կողմերի համաձայնությունը ստանձնելու պարտավորությունները և այն 1995 թ. փետրվարի 6-ից ուժի մեջ մտնելու փաստը[7]:

Բանակցային գործընթացում կողմերի դիրքորոշմամբ պայմանավորված ԵԱԿԿ Միմսկի խմբի գործելակերպն ուղղված էր առաջին հերթին խուսափելու փակուղային իրավիճակներից, մեղմելու առանցքային հարցերում կողմերի խիստ բևեռացված կարծիքները: Բացի առկա եռակողմ համաձայնագրերից ԵԱԿԿ Միմսկի խումբը առավել առարկայական նախագծերում մեծ ուշադրություն էր դարձնում կողմերի միջև խաղաղության ամրապնդմանը և ապառազնականացմանը վերաբերող հարցերին: Ներկայացված նախագծում կենտրոնականը կարգավիճակի խնդիրն էր, որը պետք է երկու կողմերի համար փոխզիջումային տարբերակով լուծվեր:

ԵԱԿԿ Միմսկի խմբի կողմից մշակված նախագծում վիճելի հարցերի թվում էր ազատագրված տարածքներ Շուշիի և Լաչինի հարցը: Մյուս հարցերը մարդասիրական բնույթ ունեին՝ պատանդների փոխանակում, պատերազմի գերիների, սպանվածների մարմինների վերադարձի հարց: ԵԱԿԿ նախագծի երկրորդ մասը հիմնականում վերաբերում էր ապառազնականացման խնդիրներին. ետ էին քաշվելու ռազմական բոլոր ուժերը՝ իրենց հետ տանելով ծանր զենքերը՝ այդ թվում հրասայները, հրթիռները և հրետանային համակարգերը, դրանք իրարից հեռացվելու են 20 կմ, ականանետերը 10 կմ, թեթև զինված ջոկատները 5-10 կմ: Քննարկվում էր այն հարցը, թե սահմանային ո՞ր գիծը պետք է ընդունել որպես ելման դրություն ետքաշման համար: Ետքաշման ընթացքում հակամարտ կողմերի գորքերը պետք է պարտավորվեն ականագերծել իրենց կողմից ականապատված տարածքները և ԵԱԿԿ-ին հանձնեն ականապատված գոտիների քարտեզները :

Նախագծի հիմնական համաձայնություններից զատ պետք է հաստատվեր բնականոն կյանքին վերադառնալու ժամանակացույցը: Ռազմական գործողություններն ավարտելուց հետո 10 օրվա ընթացքում պետք է սկսվեն էլեկտրացանցի, 14 օրվա ընթացքում ծանապարհների վերականգնման աշխատանքները : Նախատեսվում էր 12 օրվա ընթացքում վերաբացել Ղազախ-Իջևան-Նախիջևան գազատարը: Երեք շաբաթվա ընթացքում պետք է վերականգնվեր երկաթուղու աշխատանքը : Պետք է սկսվեր Հայաստան-Ադրբեջան երկկողմ երթևեկությունը, բացվեին Ղազախ-Իջևան և Ադդամ-Ստեփանակերտ-Լաչին-Գորիս-Նախիջևան մայրուղիները: ՄԱԿ-ի համապատասխան որոշումից հետո տարածաշրջան էին բերվելու խաղաղապահ բազմազգ ուժերը:

ԵԱԿԿ Միմսկի խմբի համանախագահներ Շվեդիան և Ռուսաստանը առաջարկում էին, որ խաղաղապահ գործողությունների տևողությունը կախված լինի տարածաշրջանում զարգացող իրադարձություններից և հակամարտության քաղաքական լուծման ընթացքից, ուստի նախատեսում էին խաղաղապահ ուժերին սկզբում տալ 6 ամսվա

ՄԵՏՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

մանդատ: ԵԱԴԿ-ն հայկական և ադրբեջանական կողմերին կոչ էր անում բոլկոտի չենթարկել բանակցությունները, հորդորում էր զերծ մնալ մեկը մյուսի դեմ թշնամական քարոզչությունից[8]:

1995թ. մարտ 3-ին Պրահայում բացվեց Համաձայնագրային Ղեկավարող խորհրդի առաջին հանդիպումը գործող նախագահ Լասլո Կոլվաչի կողմից : ԵԱԴԿ գործող նախագահին իր անփոփազրում առկա նկատառումներում տարածաշրջանի իրադրության մասին ընդգծել էր, որ ԵԱԴԿ անդամ պետությունները նախկինի պես բախվում են իրողությունների հետ, որոնք սպառնալիքի տակ են դնում ԵԱԴԿ սկզբունքները, այդ թվում և այնպիսիք, ինչպիսիք են տարածքային ամբողջականության պահպանումը, ինչպես նաև մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը: Պատվիրակությունները անհանգստություն էին հայտնել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության «ոչ պատերազմ, ոչ խաղաղություն» ընթացքի առիթով և ընդգծել իրենց ջանքերի կարևորությունը կրակի դադարեցման համաձայնության ամրապնդմանը: Նրանք հիասթափություն էին հայտնել նշված հակամարտության բանակցություններում առաջընթացի բացակայության առումով :

Ինչ վերաբերում էր կարգավիճակի խնդրին, ապա գործող նախագահը հաստատել էր նախկինում ԵԱԴԿ կողմից ընդունված որոշումները կողմերի կարգավիճակի մասին, այսինքն հակամարտության մեջ ներգրավված երկու պետությունների, ինչպես նաև կոնֆլիկտի երրորդ կողմի/ Լեռնային Ղարաբաղի/ բանակցությունների բոլոր գործընթացներին մասնակցությունը, ներառյալ Մինսկի խորհրդածողովին : Բացի դրանից՝ հետաքրքրված կողմերը կարող էին հրավիրվել Մինսկի խորհրդածողովին և դրա նախապատրաստական միջոցառումներին խորհրդատվությունների անցկացմանը [9]:

Պատվիրակությունները դիմել էին կողմերին՝ պնդելով թարմացնել քաղաքական բանակցությունները՝ առանց նախապայմանների:

Կողմերին կոչ էր արվել արձագանքել դիմումին, որը վերաբերում էր ռազմագերիների և պատանդների ազատմանը: Մտահոգություն կար, որ դա անհապաղ չանելու դեպքում, այն դրական ազդակը, որը ստացվել է Բուդապեշտի որոշումից հետո, կարող է կորչել: Միաժամանակ անհրաժեշտ էր համարվել ուժեղացնել խաղաղության պահպանման օպերացիայի նախապատրաստումը, որպեսզի պայմաններ ստեղծվեին ԵԱԴԿ համար հանգուցային որոշումներ կայացնելու: Գործող նախագահը կոչ էր արել պետություն-անդամներին ձեռնարկելու կոնկրետ քայլեր անձնակազմի առանձնացման, դրամական միջոցների հատկացման համար՝ ապահովելու օպերացիայի ֆինանսավորումը[10]:

Պրահյան գործընթացը կարևորվում է նրանով, որ հայտարարության ձևով ընդունվել էր մի որոշում, որտեղ համաձայնագրողները վերահաստատել էին իրենց դիրքորոշումը, որն է՝ հակամարտության մեջ կա երեք կողմ՝ Ադրբեջանը, Լեռնային Ղարաբաղը և Հայաստանը : Քննարկման էր դրվել հակամարտության դադարեցման քաղաքական համաձայնագիրը և մասնակիցները կարողացել էին մի քանի կարևոր հարցերի շուրջ համաձայնության գալ, որոնք վերաբերում էին հենց համաձայնագրի տեքստին: Այս փուլի յուրահատկությունն այն էր, որ կենտրոնական հարցը Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի խնդիրն էր:

1995թ. ապրիլի 6-7-ին Ստոկհոլմում կայացած հերթական հանդիպմանը մասնակցող ԵԱԴԿ Մինսկի խմբի անդամ պետությունների պատվիրակությունները գնահատական էին տվել Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությանը. հաշվի առնելով տարածաշրջանում տիրող իրավիճակը և բանակցային գործընթացի վիճակը՝ անհրաժեշտ էին համարել, որ բոլոր շահագրգիռ կողմերը հատուկ ուշադրություն դարձնեն ռազմական գործողությունների վերսկսման կանխարգելմանը : Միաժամանակ անհրաժեշտ էր համարվել կողմերի ուղիղ շփումների մեխանիզմը՝ հնարավոր միջադեպերի կարգավորման համար, որը համաձայնեցվել էր 1995 թ. փետրվարի 6-ին[11] :

1995 թ. մայիսի 15-18-ին Մոսկվայում Ռուսաստանի արտգործնախարարությունում ավարտվեցին Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության դադարեցման քաղաքա-

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

կան համաձայնագրի կնքմանը նվիրված բանակցությունները, որոնց մասնակցում էին Հայաստանի, Ադրբեջանի և Լեռնային Ղարաբաղի, ինչպես նաև ԵԱՀԿ Մինսկի խորհրդաժողովի ռուս և ֆինն համանախագահների լիազոր ներկայացուցիչները: Բանակցությունների առաջին փուլն անցկացվել էր 1995 թ. փետրվարի 6-11-ը՝ Մոսկվայում և, փաստորեն, մտել փակուղի: Հիմնահարցը նորից Ադրբեջանի կողմից Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի ճանաչման խնդիրն էր, չնայած որ Պրահայում հայտարարության ձևով ընդունվել էր մի որոշում, որտեղ համանախագահողները հաստատել էին իրենց դիրքորոշումը, որն է՝ հակամարտության մեջ կա երեք կողմ՝ Ադրբեջանը, Լեռնային Ղարաբաղը և Հայաստանը:

Մոսկովյան եռօրյա բանակցությունների քննարկման հարցերն էին՝ քաղաքական համաձայնագրի տեքստը, հինգ առանցքային հարցեր՝ Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության երաշխիքների խնդիրը, Լաչինի, Շուշիի, Լեռնային Ղարաբաղի քաղաքական կարգավիճակի, փախստականների՝ իրենց բնակավայրերը վերադառնալու հարցերը[12]:

Մոսկովյան երկրորդ հայտարարության մեջ Մինսկի խմբի պատվիրակությունները հայտարարել էին, որ ներգրավված բոլոր կողմերի համար նախկինի պես կարևոր է հատուկ ուշադրություն դարձնել մարտական գործողությունների վերսկսման կանխարգելմանը և լիարժեք օգտագործել հակամարտության կողմերի միջև ուղղակի շփումների մեխանիզմը՝ հնարավոր միջադեպերի կարգավորման համար[13]:

Քննարկված հարցերի շրջանակով Մոսկովյան բանակցությունների ուսումնասիրությունը թույլ էր տալիս եզրակացնելու, որ միջնորդները փորձում էին առանցքային հարցերի շուրջ փաստաթուղթ ստեղծել որտեղ քննարկված հարցերը կառմեցված էին Բուդապեշտյան և Պրահյան գործընթացներում հակամարտող կողմերի կարգավիճակի ճշգրտումից և կառուցողական գործելակերպ էին ենթադրում:

1995 թ. հունիսի 15-21-ը Հելսինկիում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի շրջանակներում տեղի ունեցած Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտությանը նվիրված եռակողմ բանակցությունների հերթական փուլը նշանավորել էր որոշ առաջընթաց: Սցենարը նույնն էր՝ սկզբում համանախագահողների նախագահությամբ հանդիպել էին հակամարտող կողմերը, այնուհետև Մինսկի խումբը լրիվ կազմով և վերջում իննյակը՝ առանց կոնֆլիկտի կողմերի:

Հելսինկյան հանդիպման ընթացքում առավել մանրամասն քննարկվել էին Ղարաբաղի կարգավիճակի և անվտանգության ապահովման խնդիրներ : Ընդ որում, եթե հայկական կողմը ընտրել էր մասնավորից ընդհանուրին զնալու ճանապարհը՝ պնդելով, որ Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգությունը կնպաստի տարածաշրջանի անվտանգությանը, իսկ Ադրբեջանի կողմից փորձ էր արվել այդ անվտանգությունը բխեցնել տարածաշրջանի անվտանգությունից:

Հանդիպման կարևոր և ելակետային հարցերից էին «Մինսկի խորհրդաժողովի արարողակարգի հարցերը», ինչը ԼՂՀ-ին հնարավորություն պետք է տար քաղաքական պայմանագրի ստորագրումից հետո հստակ գիտակցելու իր կարգավիճակը: Որպես դրական քայլ նշվել էր կարգավիճակի հարցի կարևորության գիտակցումը Ադրբեջանի կողմից: ԼՂՀ արտգործնախարար Արկադի Ղուկասյանի խոսքերով. «Մենք աշխատում էինք երկու ուղղությամբ : Առաջինը քաղաքական մեծ համաձայնագրի տեքստն էր, իսկ երկրորդը՝ հանգուցային հարցերի առավել մանրակրկիտ քննարկումները, իսկ ադրբեջանական կողմը՝ Շուշիի և Լաչինի հիմնախնդիրները: Հայաստանի պատվիրակությունը ոչ մի հարց առաջ չքաշեց, թեպետև ակտիվորեն մասնակցում էր բոլոր հարցերի քննարկմանը»: Ընդհանուր առմամբ դրականորեն գնահատելով Հելսինկյան հանդիպումը՝ Արկադի Ղուկասյանը գտնում էր, որ հակամարտող կողմերի դիրքորոշումները հանգուցային հարցերում մնում են անփոփոխ. «Մենք նախկինի պես գտնում ենք, որ քաղաքական բոլոր հարցերը պետք է լուծվեն ոչ թե տարանջատված, այլ ընդհանուր

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

համատեքստում» [14]: Հելսինկիի հանդիպման ավարտին ընդունված հայտարարության մեջ կարևորվում էր հատկապես կողմերի պատրաստականության անհրաժեշտությունը. «Մասնակիցները նշում են բանակցություններում համագործակցության մթնոլորտը եւ ընդգծում են առանց նախապայմանների զինված հակամարտության վերաբերյալ քաղաքական համաձայնագրի կնքման բացառիկ կարևորությունը, հաստատականության դրսևորումը եւ բանակցությունների կայունության և անշրջելիության ապահովումը» [15]:

Հատկանշական է, որ բանակցային խորհրդատվական գործընթացին զուգահեռ հուլիսի 14-15-ին կարճաժամկետ այցով Ստեփանակերտ էր ժամանել ԵԱՀԿ պաշտոնական պատվիրակությունը Մինսկի խորհրդաժողովի համանախագահներ Հեյկի Տալվիտիեի և Վալենտին Լոզինսկու գլխավորությամբ[16]: Այցելության նպատակն էր ԼՂՀ իշխանությունների ներկայացուցիչների հետ խորհրդակցություններ անցկացնել բանակցային գործընթացի արագացման և քաղաքական համաձայնագրերի սկզբունքային հարցերում դիրքորոշումների հստակեցման շուրջ:

1995 թ. հուլիսի 24-27-ը Ավստրիայի Բադեն քաղաքում տեղի ունեցավ եռակողմ / Լեռնային Ղարաբաղի, Հայաստանի և Ադրբեջանի / հանդիպում ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի հովանու ներքո: Օրակարգում զինված հակամարտության դադարեցման մասին համաձայնագրի / քաղաքական մեծ համաձայնագրի / մշակման և համաձայնեցման/ արագացման հարցն էր՝ հաշվի առնելով կարգավորման առանցքային խնդիրների քննարկումը: Քննարկման հարթակում էին մարդասիրական բնույթի խնդիրները, մասնավորապես՝ զերինների և պատանդների ազատ արձակումն ու վերադարձը հայրենիք, անհայտ կորածների որոնումներին աջակցելը[17]: Ընդհանուր առմամբ հանդիպումն ուղղված էր հակամարտության հումանիտար հետևանքների վերացմանը: Բաղեցնում կողմերին կոչ էր արվել ազատ արձակել երկու կողմերի պատանդներին և հավատարիմ մնալ 1994 հունիսի 25-ի ժնևում ստորագրված պարտավորությանը[18]: Ադրբեջանական պատվիրակության համար առաջնային հարցը Շուշիի և Լաչինի և դրանց հարող ադրբեջանական տարածքների ազատագրումն էր, որից հետո կարող էր քննարկել Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի խնդիրը[19]: Հատկանշական է, որ Ադրբեջանը Բաղենին հաջորդող փուլում հերթական անգամ բարձրացրել ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի կազմալուծման անհրաժեշտության փաստը[20]: 1995 թ. Բաղենի հանդիպումը հերթականն էր բանակցային գործընթացում քննարկված հարցերի շրջանակի ինչպես նաև ունեցած հետևանքների առումով:

1995 թ. սեպտեմբերի 4-12-ը Մոսկվայում տեղի ունեցավ եռակողմ հանդիպում /Լեռնային Ղարաբաղի, Հայաստանի և Ադրբեջանի / ԵԱՀԿ խորհրդաժողովի համանախագահության և հակամարտության կողմերի միջև: Ընթացակարգը և կողմերի մասնակցության ձևաչափը հետևյալն էր. սեպտեմբերի 4-9-ը՝ խորհրդատվություններ հակամարտող կողմերի մասնակցությամբ, սեպտեմբերի 11՝ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի խորհրդակցությունը ամբողջ կազմով, սեպտեմբերի 12՝ ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի խորհրդատվությունները առանց կողմերի մասնակցության:

Պատվիրակությունը ղեկավարում էր ԼՂՀ արտաքին գործերի նախարար Արկադի Ղուկասյանը, պատվիրակության անդամներն էին Յուրի Բարսեղովը, Աշոտ Ղուլյանը, Արսեն Մելիք-Շահնազարյանը և ՀՀ-ում ԼՂՀ ներկայացուցչի պաշտոնակատար Նաիրա Մելքունյանը: Պետք է քննարկվեին քաղաքական մեծ համաձայնագրի հանգուցային կետերը: Կողմերի դիրքորոշումը հետևյալն էին [21]:

Ադրբեջանական կողմ.

շեշտը դնում է վերահսկվող տարածքներից հատկապես Լաչինի շրջանից դարաբայան գործերի դուրսբերման վրա,

խուսափում էր ԼՂՀ իրավական կարգավիճակի և սահմանների խնդրի քննարկումից,

չէր հստակեցնում, թե Ադրբեջանն իր հերթին գործերը դու՞րս է բերելու Շահումյա-

նի, Մարտակերտի, և Մարտունու շրջաններից[22],

խնդիրը տանում էր դեպի տերմինաբանական ծուղակ: Մասնավորապես առաջարկելով «հակամարտության գոտի» հասկացությունը փոխարինել «հակամարտության տարածաշրջան» ձևակերպումով, ըստ որի հակամարտության մեջ են գտնվում Հայաստանն ու Ադրբեջանը, և ոչ թե Ադրբեջանն ու Ղարաբաղը:

Ռուս միջնորդի կողմից ԼՂ-ին Լաչինի միջանցքը վարձակալության տալու ժամկետի հարցում ադրբեջանական կողմը **համաձայնել էր** 1 տարի տևողությամբ Ղարաբաղին վարձակալության տալու հարցում:

Ղարաբաղյան կողմի դիրքորոշումը նշյալ հարցերի հարցում հետևյալն էր .

Ռուս միջնորդի կողմից ԼՂ-ին Լաչինի միջանցքը վարձակալության տալու ժամկետի հարցում Լեռնային Ղարաբաղը **համաձայնել էր** 99 տարի տևողությամբ /իրականում այս հարցը քննարկվում էր առաջին անգամ և կարծիք կար, որ կարող էր քննարկվել նաև հետագայում/

Տերմինաբանական ծուղակին ի պատասխան՝ ղարաբաղյան կողմն **առաջարկում էր** «հակամարտության տարածաշրջան» հասկացության տակ հասկանալ նաև Թուրքիան, որը սպառազինություն էր մատակարարում Ադրբեջանին կամ Վրաստանը և պարբերաբար խախտում Հայաստան գնացող հաղորդակցությունները:

1995 թ. հոկտեմբերի 9-17-ը Սինսկի խմբի հովանու ներքո հերթական եռակողմ բանակցությունները տեղի ունեցան Ֆինլանդիայում[23]:

1995 թ. նոյեմբերի 22-դեկտեմբերի 1–ը Բոննում ԵԱՀԿ Սինսկի խմբի համանախագահության ներքո սկսվում են բանակցություններ և խորհրդատվություններ ԼՂՀ պատվիրակության մասնակցությամբ : ԼՂՀ կողմից մասնակցում էր ԱԳ նախարար Արկադի Ղուկասյանը, Յուրի Բարսեղովը և Սասիս Մայիլյանը: ԼՂՀ պատվիրակության տեսակետները հիմնականում հետևյալն էին. ԼՂՀ պատվիրակության կարծիքով՝ Համանախագահության փաստաթղթերում անբավարար մակարդակով էին արտացոլված Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության երաշխիքները:

Պատվիրակության կարծիքով, ղարաբաղյան ուժերի դուրս բերումը կնվազեցնի ԼՂՀ պաշտպանական հնարավորությունները: Անհրաժեշտ են միջազգային-իրավական փաստաթղթեր ձևակերպել, որոնք կապահովեն Ադրբեջանի Հանրապետության պատասխանատվությունը ԼՂՀ անվտանգության հարցում: Առանց Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի հստակեցման՝ անհնար էր ապահովել տարածաշրջանի անվտանգությունը: Համաձայնության տեքստում անհրաժեշտ էր կետ ավելացնել այն մասին, որ մինչև կոնֆլիկտի վերջնական կարգավորումը գոյություն ունեցող դե-ֆակտո իրավիճակը չի կարող ուժով փոխվել, այլապես ԼՂՀ քայլեր կծեռնարկի անվտանգ գոյակցության ապահովման համար :

ԼՂՀ պատվիրակությունը Լաչինը դիտարկում էր Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության համատեքստում : Պատրաստ է քննարկել Լաչինի հարցը, բայց միայն Սինսկի կոնֆերանսում Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի հստակեցումից հետո: ԼՂՀ չէր ընդունում Լաչինի կարգավիճակի տարբեր անվանումները, այդ թվում՝ «տրանզիտ գոտու»: Հնարավոր է համարում այն տարբերակը, որի դեպքում կձևանաչի Ադրբեջանի սուվերենիտետը Լաչինի նկատմամբ, բայց իրավագրումը, /գոտու նկատմամբ իշխանությունը/ պետք է մնար լեռնային ղարաբաղյան կողմին: ԼՂՀ կողմն առաջարկում էր տրանզիտ գոտիների հնարավորությունը Քելբաջարի և Ղուբաթլիի շրջաններով: Լաչինի հետ կապված ցամակացած որոշում, որը կարող է նախորդել Լեռնային Ղարաբաղի նոր կարգավիճակին, չէր կարող իրագործվել: Հարցերի մյուս խումբը վերաբերում էր հակամարտող կողմերի միջև առկա մարդասիրական բնույթի խնդիրներին[24]:

Բոննի բանակցություններում քննարկվել են ապագա համաձայնագրերի վճռորոշ կետեր, որոնց շուրջ անհրաժեշտ էր հասնել կողմերի փոխըմբռնմանը: Բանակցությունների արդյունքում ընդունվել էր երկու փաստաթուղթ. ԵԱՀԿ արտաքին գործերի նախարարների խորհրդի ` «Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ որոշման նախագիծ» և «Լեռ-

նային Ղարաբաղի հարցերով ԵԱԿԿ Մինսկի խորհրդածողովի համանախագահների զեկուցումը»: Երկու փաստաթղթերն էլ պետք է ներկայացվեին դեկտեմբերի 7-ին Բուդապեշտում կայանալիք ԵԱԿԿ երկրների արտաքին գործերի նախարարների հանդիպման քննարկմանը[25]:

Բոննում ԵԱԿԿ Մինսկի խմբի հերթական պայմանավորվածությունը ձեռք բերվեց Հայաստանի և Ադրբեջանի նախագահների խորհրդականներ ժիրայր Լիպարիտյանի և Վաֆա Գուլուզադեի միջև բանակցություններ սկսելու՝ Լեռնային Ղարաբաղի հնարավոր կարգավիճակի քաղաքական չափորոշիչները հստակեցնելու մասին: Ըստ Վարդան Օսկանյանի՝ «այդ օրերին հսկայական ճնշում կար համաձայնելու Լեռնային Ղարաբաղի՝ Ադրբեջանի կազմում ամենաբարձր ինքնավարության առաջարկին, որը համազոր պետք է լիներ «դե ֆակտո անկախ, դե յուրե Ադրբեջանի կազմում» տարբերակին» [26]:

Բոննի բանակցություններում Ղարաբաղյան պատվիրակությունը կտրուկ առարկել է համանախագահների զեկույցի նախատեքստի որոշ հարցերին: Բոննում ԼՂՀ - պատվիրակությունը մերժել է Լաչինի միջանցքը Ղարաբաղին վարձակալության տալու մասին որոշումը: Իրենց հերթին համանախագահները գոհունակությամբ նշել էին, որ Ադրբեջանը պատրաստակամություն է ցուցաբերել Լեռնային Ղարաբաղին բարձրագույն աստիճանի ինքնավարություն ապահովելու խնդրում[27]:

Բոննի բանակցություններին հաջորդած ԼՂՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի հարցազրույցում հատկանշվել էին բանակցությունների տրամաբանությունից բխող մի շարք շեշտադրումներ, մասնավորապես՝ Լեռնային Ղարաբաղն ինքնուրույնաբար ստեղծել է սեփական անվտանգության համակարգ՝ կազմված ռազմատեխնիկական, քաղաքական, աշխարհագրական բաղադրիչներից: Ռազմաճակատի գծի փոփոխությունը կարող է երեք անգամ երկարացնել պաշտպանության ենթակա գիծը: Բանակցությունների փակուղում հայտնվելու և ռազմական գործողությունների վերսկսման հնարավոր սցենարները հաշվի առնելով՝ ԼՂՀ նախագահ Ռ. Քոչարյանի խոսքերով՝ «ԼՂՀ-ում ոչ ոք նման ինքնասպանության չի դիմի» [28]:

Ընդհանրապես խորհրդատվություններին հակամարտող կողմերի մասնակցության ձևաչափով և քննարկված հարցերի շրջանակով Բոննի բանակցություններն առանձնանում էին: Լեռնային Ղարաբաղի պատվիրակության արմատական և սկզբունքային դիրքորոշումը մեծ ազդեցություն ունեցավ հետագա բանակցություններում ԼՂՀ անվտանգությանը սպառնացող մի շարք հարցեր բանակցային խոսույթից դուրս մղելու առումով:

1995 թ. Բուդապեշտում դեկտեմբերի 7-8-ին ԵԱԿԿ Նախարարների խորհուրդը հաստատեց Ղարաբաղյան խնդիրը Մինսկի խմբի շրջանակներում լուծելու հարցը: 1995 թ. դեկտեմբերի 8-ին ընդունված փաստաթուղթը ԵԱԿԿ Մինսկի գործընթացի մասին որոշում էր: Փաստաթղթի համաձայն՝ ԵԱԿԿ Մինսկի խմբի Նախարարների խորհուրդը

հաստատում էր, որ ԵԱԿԿ Մինսկի գործընթացը համարվում է միակ ֆորումը Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության կարգավորման համար,

ողջունում էր հակամարտության կողմերի վճռականությունը հետևելու հրադադարի ռեժիմին, որը հաստատվել է 1994 մայիսի 12-ին,

կողմերին կոչ էր անում անհապաղ ազատել ռազմագերիներին և կոնֆլիկտի հետևանքով պատանդված անձանց և ապահովել ԿԽՄԿ-ի անարգել մուտքը ձերբակալման բոլոր վայրերը և այցելությունը ձերբակալվածներին,

միանում էր Մինսկի կոնֆերանսի համանախագահների ջանքերին՝ առանց հետագա ձգձգումների հասնելու Գործող նախագահի քաղաքական համաձայնությանը զինված կոնֆլիկտի դադարեցման հարցում: Նման համաձայնությունը կվերացնեի կոնֆլիկտի հիմնական հետևանքները բոլոր կողմերի համար և թույլ կտար կարճ ժամկետում հրավիրել Մինսկի կոնֆերանսը[29]:

ՄԵՍՐՈՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

Այսպիսով՝ 1995 թ. բանակցային գործընթացը և խորհրդատվությունները կոչված էին հակամարտության կարգավորման համապատասխան հարթակ ստեղծելու: Այլ հարց է, թե ինչպես էին առաջ քաշված առարկայական հարցերին մոտեցում ցուցաբերում հակամարտող կողմերը:

1994-1995 թթ. հրադադարի ռեժիմի հաստատումից հետո Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության դիրքորոշումը մասնավորապես հետևյալն էր.

հանդես էր գալիս միջազգային կառույցի, մասնավորապես ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի և Ռուսաստանի այն ջանքերի օգտին, որոնք ուղղված են դարաբաղա-ադրբեջանական դիմակայության գոտում հրադադարի ռեժիմի պահպանմանը,

կարևորում էր խնդրի լուծման ոչ թե փուլային, այլ փաթեթային տարբերակը,

առաջնահերթում էր հաշտության բանակցություններում ռազմատեխնիկական հարցերի լուծումը՝ մասնավորապես՝ հակամարտ կողմերի միջև միջազգային տարանջատիչ ուժերի տեղաբաշխումը,

դիտարկում էր քաղաքական խնդիրները որպես փաթեթի երկրորդ հարց, ընդ որում տարածքների հարցը ևս քաղաքական խնդիրների հարթակում էր,

դեմ էր հակամարտության դիմակայության գոտում խաղաղարար ուժերի տեղակայման հարցում թուրքական կողմի ազդակներին՝ ապահովելու սեփական ներկայությունը միջազգային խաղաղարար ուժերում թուրքական գորախմբի ներկայությամբ: ԼՂՀ նման դիրքորոշումը բացատրվում է նրանով, որ Թուրքիան՝ լինելով ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի անդամներից մեկը, հիշյալ կազմակերպության մեջ պաշտպանում է հակամարտող կողմերից մեկի՝ Ադրբեջանի շահերը, որը որևէ կերպ չի համընկնում խաղաղարար միջնորդի դերի հետ,

բացառում և անտրամաբանական էր համարում քաղաքական համատեքստում շահարկվող ԼՂՀ-ն ազատագրված տարածքներ Լաչինի և Շուշիի հարցը՝ ընդգծելով դրանց ռազմավարական և կարևորագույն նշանակությունը Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության անվտանգության և հայկական նորանկախ հանրապետության կենսական շահերի համար, այն դիտարկվում էր որպես ապաշրջափակման միակ ուղի և ԼՂՀ անխափան կապ արտաքին աշխարհի հետ,

պահանջում էր լուծում տալ Լեռնային Ղարաբաղի անվտանգության, կարգավիճակի, Հյուսիսային Արցախից ու Ադրբեջանից տեղահանված հայ գաղթականների հարցերին,

պահանջում էր հիմք ընդունել ԵԱՀԿ փաստաթղթերը, որոնց համաձայն՝ հակամարտության կողմեր են համարվում նրանք, ովքեր ստորագրել են հրադադարի համաձայնագիրը, այսինքն, Լեռնային Ղարաբաղը, Հայաստանը և Ադրբեջանը,

հակադարձում էր ադրբեջանական կողմի այն պնդմանը, որ ՀՀ զինված ուժերի կողմից են վերահսկվում տարածքները, շեշտվում էր այն հանգամանքը, որ ԼՂՀ զինված ուժերը 98 տոկոսով կազմավորված են հանրապետության քաղաքացիներից, իսկ զինծառայողների միայն 2 տոկոսը հայաստանաբնակ արցախցի կամավորներ են,

հայտարարում էր, որ ԼՂՀ զինված ուժերը չեն հեռանա ազատագրված տարածքներից, քանի դեռ չի մշակվել քաղաքական լուծում : ԼՂՀ-ն նման լուծում է համարում Ադրբեջանի կողմից իր անկախության ճանաչումը:

Ադրբեջանական կողմի դիրքորոշում.

պնդում էր, որ առաջարկվող քաղաքական լուծումը չի կառուցվելու ստեղծված իրադրության վրա, այլ մինչև հակամարտությունը գոյություն ունեցած էթնիկական և տարածքային իրողությունների վրա ,

կարող էր սկսել Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի քննարկման հարցը ռազմական գործողությունների հետևանքները վերացնելուց հետո,

գտնում էր, որ բանակցություններում Լեռնային Ղարաբաղի ադրբեջանական համայնքը նույնպես պետք է հաշվի առնվի և ունենա իր տեղը,

դիտարկում էր հակամարտության կարգավորման երկու փուլ՝ հրադադար, որը ենթադրում է հակամարտության բոլոր կողմերի մասնակցություն և քաղաքական փուլ,

որին պետք է մասնակցեն ինչպես հակամարտ, այնպես էլ բոլոր շահագրգիռ կողմերը, **առանձնացնում էր** հակամարտության մակարդակներ, մասնավորապես՝ հակամարտության արմատը համարվում է Չայաստանից դուրս մղված ադրբեջանական համայնքի խնդիրները. այն ներկայացվում է մարդու իրավունքների ոտնահարման տեսակետից՝ ներկայացնելով որպես Ադրբեջանի կառավարության և Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության միջև և Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության և ադրբեջանական փոքրամասնության միջև հակամարտություն: Ստեղծված իրավիճակում չէր ընկալում և միջազգային իրավունքի խախտում էր համարում Ադրբեջանի տարածքի մի մասի կարգավիճակի հստակեցման պահանջը, որը, գտնվելով այլ պետության ռազմական վերահսկողության տակ, մոտ էր իր անկախությանը,

շարունակում էր պնդել, որ Չայաստանը հակամարտության կողմ է, ուստի ստորագրողներ պետք է ճանաչվեն կամ Չայաստանն ու Ադրբեջանը, կամ էլ Չայաստանը, Ադրբեջանը, և Ղարաբաղի հայկական ու ադրբեջանական համայնքերը: ԼՂՀ կողմի հակափաստարկը տվյալ դեպքում այն էր, որ որպես այդպիսին կարող են հանդես գալ ԼՂ ռուսական, հունական, ուկրաինական և ազգային այլ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները, ինչպես նաև Բաքվի, Գյանջայի, Սումգայիթի և Ադրբեջանի մյուս վայրերից տեղահանված հայության պատվիրակությունները:

Այսպիսով՝ 1995 թ. բանակցային գործընթացում ու հանդիպումներում ԼՂՀ հանդես էր գալիս որպես հակամարտող կողմ: Ադրբեջանական կողմի քայլերն ուղղված էին ԼՂՀ՝ որպես հակամարտող կողմի նշանակության նվազեցմանը և դրսևորվում էին բանակցային գործընթացում առավելապաշտական, ոչ իրատեսական դիրքորոշմամբ: Հատկանշական է, 1994թ. ռազմական գործողությունների ակտիվ փուլն ամփոփած հրադադարին հաջորդած ժամանակաշրջանը բնորոշվում էր որպես «բանակցություններ՝ բանակցությունների համար»: Գործընթացն արդյունավետ էր այն իմաստով, որ քննարկումների ընթացքում դուրս էին մղվում ժամանակի քննությանը չդիմացող տեսակետները կամ առաջարկները: Հատկանշական է նաև, որ նշված գործընթացներին գնահատական պետք է տալ ժամանակի մեջ, ըստ այդմ՝ այն գնահատելով որպես հակամարտության դիվանագիտության պատմության ամենավճռորոշ փուլերից մեկը: Արխիվային նյութերի, ժամանակի մամուլի և ժամանակակիցների հուշագրությունները փաստում են, որ գործընթացը թույլատրելիության աստիճան բաց էր հասարակության համար: Բանակցությունների /խորհրդատվությունների և հանդիպումների/ ընթացքում ԼՂՀ որպես հակամարտող կողմ ուներ հստակ ընդգծված սկզբունքային դիրքորոշում: Հատկանշական է, որ այս դիրքորոշումը Արցախի Հանրապետությունը շարունակում է պահպանել մինչև մեր օրերը, որի համար ունի բոլոր իրավաքաղաքական հիմքերը և որոնք որևէ փաստաթղթով չեն չեղարկվել:

ՕՆՆՈՑԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Հակոբյան Թ., Կանաչ ու սև: Արցախյան օրագիր, Երևան, 2011, էջ 265-266:
2. Казимиров В., Мир Карабаху. Посредничество России в урегулировании нагорно-карабахского конфликта, Москва, 2015, стр. 361-363.
3. Ղարաբաղյան հակամարտության արտաքին քաղաքական ասպեկտները, վերլուծական նյութեր, թող. 3, Երևան, 2009, էջ 218:
4. Աղաջանյան Վ., Ղարաբաղին բավարարում է այսօրվա ստատուս քվոն, Ազգ, 31 հունվար, 1995 թ.:
5. ԼՂՀ, ԱԳՆ արխիվ, թղթ. 78, գ. 34, 35:
6. Ազգ, 13 հունվար, 1995 թ.:
7. Казимиров В., նշվ. աշխ., էջ 365:
8. Ազգ, 22 փետրվար, 1995 թ.:

ՄԵՍՈՊՊ ՄԱՇՏՈՑ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ԼՐԱՏՈՒ 2019

9. ՀՀ ԱԳՆ արխիվ, պաշտոնական փաստաթղթեր և որոշումներ, հ. 1, Chairman's summary first Meeting of the OSCE Senior Council, Prague, 31 March, 1995.
10. ОБСЕ, руководящий совет, Прага. 1-SC/Journal No. 2, 31 марта 1995 года, Приложение. <http://vn.kazimirov.ru/doc13.htm>
11. ՀՀ ԱԳՆ արխիվ, պաշտոնական փաստաթղթեր և որոշումներ, հ. 1, Stockholm statement, 7 April, 1995. OSCE Minsk Group evaluates situation in Nagorno-Karabakh conflict, 7 April 1995 /<https://www.osce.org/mg/52549/>
12. Ազգ, 19 մայիս, 1995 թ.:
13. ՀՀ ԱԳՆ արխիվ, պաշտոնական փաստաթղթեր և որոշումներ, հ. 1, Moscow statement-II, 19 May, 1995.
14. Ազգ, 27 հունիս, 1995 թ.:
15. ՀՀ ԱԳՆ արխիվ, պաշտոնական փաստաթղթեր և որոշումներ, հ. 1, Helsinki statement, 21 June, 1995.
16. Ազգ, 15 հուլիս, 1995 թ.:
17. ԼՂՀ, 5 սեպտեմբեր, 1995 թ.:
18. ՀՀ ԱԳՆ արխիվ, պաշտոնական փաստաթղթեր և որոշումներ, հ. 1, Baden statement, 28 July, 1995.
19. ԼՂՀ, 2 օգոստոս, 1995 թ. :
20. ԼՂՀ, 10 օգոստոս, 1995 թ.:
21. ԼՂՀ, 23 նոյեմբեր, 1995 թ.:
22. Բացի դրանից, եթե կար ՄԱԿ-ի բանաձև հայկական ուժերի զբաղեցրած տարածքներից դուրս բերելու մասին, ապա չկա բանաձև Մարտակերտի կամ Շահումյանի մասին:
23. Манасян Ал., Карабахский конфликт: ключевые понятия и хроника, Ереван, 2005, стр. 149.
24. ԼՂՀ ԱԳՆ արխիվ, թղթ. 22, գ.1, թ. 1-10:
25. Ազգ, 7 դեկտեմբեր, 1995 թ.:
26. Օսկանյան Վ., Անկախության ճանապարհով, Երևան, 2013թ., էջ 169:
27. Ազգ, 30 նոյեմբեր, 1995 թ.:
28. Ռոբերտ Քոչարյան. «Ղարաբաղը չի դիմի ինքնասպան քայլերի», Ազգ, 6 դեկտեմբերի, 1995 թ.:
29. Барсегов Ю., Нагорный Карабах в международном праве и мировой политике. Документы и комментарий, Т.1, Москва, 2008, стр. 752-753.

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

ԼՂՀ «ազատագրված տարածքների» և «կարգավիճակի» քննույթը ադրբեջանա-ղարաբաղյան հակամարտության կարգավորման բանակցային գործընթացում /1995թ./

Նելլի Բաղդասարյան

1992-1994 թթ. ԵԱՀԽ Մինսկի գործընթացին հաջորդեց նոր փուլ, 1995 թ. հունվարին ձևավորվեց ԵԱՀԿ Մինսկի խմբի համանախագահությունը: Շարունակում էր պահպանվել բանակցային գործընթացի 1994 թ. Բուդապեշտի գազաթնաժողովում հաստատված Ե-ռակողմ ձևաչափը /Լեռնային Ղարաբաղ, Ադրբեջան և Հայաստան/: 1995 թ. բանակցային գործընթացում ու հանդիպումներում ԼՂՀ հանդես էր գալիս որպես հակամարտող կողմ: Ադրբեջանական կողմի քայլերն ուղղված էին ԼՂՀ՝ որպես հակամարտող կողմի նշանակության նվազեցմանը և դրսևորվում էին բանակցային գործընթացում առավելապաշտական, ոչ իրատեսական դիրքորոշմամբ: Գործընթացն արդյունավետ էր այն իմաստով, որ

քննարկումների ընթացքում դուրս էին մղվում ժամանակի քննությանը չդիմացող տեսակետները կամ առաջարկները: Բանակցությունների /խորհրդատվությունների և հանդիպումների/ ընթացքում ԼՂՀ որպես հակամարտող կողմ ուներ հստակ ընդգծված սկզբունքային դիրքորոշում: Հատկանշական է, որ այս դիրքորոշումը Արցախի Հանրապետությունը շարունակում է պահպանել մինչև մեր օրերը, որի համար ունի բոլոր իրավաբաղադրական հիմքերը և որոնք որևէ փաստաթղթով չեն չեղարկվել:

РЕЗЮМЕ

Дискурс «освобожденных территорий» и «статуса» НКР в переговорном процессе по урегулированию азербайджано-карабахского конфликта /1995г./ Нелли Багдасарян

Ключевые слова: Нагорный Карабах, НКР, освобожденные территории, статус, трехсторонние договоренности, конфликтующая сторона, Шуши, Лачинский коридор, Армения, Азербайджан, азербайджано-карабахский конфликт, переговорный процесс.

В 1992–1994 гг. за Минским процессом ОБСЕ последовал новый этап. В январе 1995 г. было сформировано сопредседательство Минской группы ОБСЕ. 1994 г. на Будапештском саммите был утвержден Трехсторонний формат переговорного процесса (Нагорный Карабах, Азербайджан и Армения). Действия азербайджанской стороны были направлены на уменьшение значения НКР как противоборствующей стороны и проявлялись в форме максималистической, нереалистичной позиции в переговорном процессе. Процесс был эффективен в том смысле, что в ходе обсуждений вытеснялись не выдерживающие времени точки зрения или предложения. В ходе переговоров /консультаций и встреч/ НКР, как противоборствующая сторона, имела четко выраженную принципиальную позицию. Примечательно, что этой позиции Республика Арцах продолжает придерживаться до наших дней, для чего имеет все политико-правовые основы, которые не были аннулированы каким-либо документом.

SUMMARY

The Discourse of the NKR “Liberated Territories” and “Status” in the Negotiation Process of the Azerbaijani-Karabakh Conflict Settlement /1995/ Nelly Baghdassaryan

Keywords: Nagorno Karabakh, NKR, liberated territories, status, trilateral agreements, conflicting party, Shushi, Lachin corridor, Armenia, Azerbaijan, Azerbaijan-Karabakh conflict, negotiation process.

The 1992-94 CSCE Minsk process was followed by a new stage; 1995 marked the beginning of this new phase with the formation of the OSCE Minsk Group Co-Chairmanship. The tripartite format of negotiations /Nagorno Karabakh, Azerbaijan, Armenia/ as fixed in the 1994 Budapest Summit final document remained on the table. In 1995 the Nagorno Karabakh took part in the negotiation process as well as in the meetings as party to the conflict. The Azerbaijani moves were aimed at mitigating the role of the NKR as party to the conflict which reflected in the Azerbaijani maximalist, unrealistic stance in the negotiation process. The process was efficient in that the views or suggestions which had not stood the test of time were pushed during the discussions. The NKR as party to the conflict had a clear-cut principled stance in the negotiations/consultations and meetings/. It is noteworthy that the Artsakh Republic, having solid legal and political ground, remains committed to these positions up until nowadays, and the latter were not abolished by any document.